

Deli mi Yoksa Dahî mi? Hakkı Behiç Bayiç: Hayatı, Eserleri ve Milli Mücadele'deki Faaliyetleri

Mad or Genius? Hakkı Behiç Bayiç: His Life, Works and Activities in The War of Independence

Özgür Türkoğlu*

Öz: Bu çalışma Hakkı Behiç Bayiç'in hayatını; doğup büyüdüğü aile ve çevre ortamını, aldığı eğitimi, memuriyetini ve Millî Mücadele'deki faaliyetlerini ele almış; adının neden deliye çıktığı, aslında O'nun gerçekleri deli olmadığını ortaya koymuştur. Hatırat/anı türünden yazılan ve tamamlayıcı tarih bakımından okuyucuya karine olan eserler kimi zaman yanıltıcı olabilmektedir. Meselenin içine kişisel intikam ya da yıllar sonra kendini temize çekmek ve argümanlarını vurucu hale getirmek üzere gerçekleri saptırmak eğilimi de girdiğinde tarihi figürler hak-kında yanıltıcı fikirler piyasaya sürülebilmektedir. Çalışmanın konusu Hakkı Behiç Bayiç bu tür eserlerin kurbanı olmuş ve öznel değerlendirmelerin hedefi haline gelmiştir. Hakkı Behiç Bayiç'in hayatı incelendiğinde tüm ömrü olağandışı durumlarda geçtiği ve çoğu çağdaşı gibi zor zamanlardan geçtiği görülmektedir. Genç yaşlardan itibaren entelektüel bir birikime sahip olan Hakkı Behiç Bayiç zamanının ötesinde bir figürdür. Şunu da belirtmek gerekir ki duygusallığı, açık sözlülüğü ve daha sonra siyasi yol ayrışmaları sürecinde ortaya koyduğu tavır kimi mesai arkadaşları tarafından suistimal edilerek hatıralarında menfi yorumlanmıştır. Hakkı Behiç Bayiç'in deli ya da anormal olmadığı, delirerek ölmediği, hakkında menfi ve müspet bahseden hatıratlar, arşiv belgeleri, tutanaklar ışığında nesnel bir yaklaşımla açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hakkı Behiç, Resmi Türkiye Komünist Fırkası, Yeşil Ordu.

Abstract: This study examines the life of Hakkı Behiç Bayiç; the family and social environment in which he was born and raised, his education, his career as a civil servant, and his activities during the War of Independence; it reveals why he gained a reputation for being mad, and demonstrates that he was not actually mad. Memoirs and similar works, which serve as supplementary historical sources for readers, can sometimes be misleading. When personal vendettas or the tendency to distort the truth—in order to clear one's name years later and make one's arguments more compelling—enter the picture, misleading ideas about historical figures can be circulated. The subject of this study, Hakkı Behiç Bayiç, has fallen victim to such works and has been the target of subjective assessments and rumors. Upon examining Hakkı Behiç Bayiç's life, it becomes clear that his entire life was spent under extraordinary circumstances and, like many of his contemporaries, he endured difficult times. Possessing an intellectual depth from a young age, Hakkı Behiç Bayiç was a figure ahead of his time. It should also be noted that his emotional nature, frankness, and the stance he adopted during the subsequent political schism were exploited by some of his colleagues and portrayed negatively in their memoirs. It has been attempted to objectively explain, in light of memoirs, archival documents, and minutes that both speak positively and negatively of him, that Hakkı Behiç Bayiç was neither insane nor abnormal, nor did he die insane.

Keywords: Hakkı Behiç, Official Turkey Communist Party, Greenarmy.

* Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sergant_123@hotmail.com, Konya, Türkiye,

Atf/Citation: Türkoğlu, Ö. (2026). Deli mi yoksa dahî mi? Hakkı Behiç Bayiç: Hayatı, eserleri ve milli mücadeledeki faaliyetleri. *Yenitoplum*, 9, 79-105.

DOI: 10.55205/yt.920261940761

Geliş Tarihi/Received: 30.04.2026
Kabul Tarihi/Accepted: 11.06.2026

Giriş

Mustafa Kemal (Atatürk)'in talimatıyla kurulan Resmi Komünist Fırkası'nın Umumi Kâtibi Hakkı Behiç hakkında onun bir deli olduğu ve delirerek öldüğü söylenmiş ve bu söylem günümüze kadar devam etmiştir. Hakkı Behiç'in deli olduğu zehabına kapılan çağdaşlarının yanı sıra günümüz tarih yazınında onun gerçek bir sosyalist olmadığını aslında üzerine düşen sosyalist rolünü "gönülsüzce ama layıkıyla" yerine getirdiğini ifade edenler de mevcuttur (Dündar, 1995, s.9). Buna karşın Hakkı Behiç'i kimileri şoven (Özarlan, 2008, s.75) kimileri ise samimi bir sosyalist olduğunu ileri sürmüştür (Çulhaoğlu, 2002, ss.18-19).

Millî Mücadele döneminde İstanbul'dan Ankara'ya geçen Halide Edip Adıvar hatıratında, o vakit Birinci Meclis'te Maliye Vekili olan Hakkı Behiç'in sosyalist fikre inanmış ama biraz anormal bir insan olduğunu söyler. Ancak Adıvar, Hakkı Behiç'in "anormal" olmasına açıklık getirmez. Hakkı Behiç Ankara'da buldukları sıralarda Halide Edip Hanım'a bir köpek hediye etmiştir. Köpeğin ismi Sevda'dır. Hakkı Behiç'in normal olmadığını ifade eden Adıvar hemen arkasından bu köpek bahsini açar. Hakkı Behiç'in köpeğine olan ilgisini müstehzi bir üslupla anlatır. Adıvar'ın Hakkı Behiç hakkındaki bu menfi düşüncesi salt bundan sebep midir belli değildir lakin bunu ima eder görünmektedir (Adıvar, 2007, s.166).

Samet Ağaoğlu'na göre ise Hakkı Behiç idealist; kafasından çok hislerine göre hareket eden biridir. İslami komünizm taraftarıdır. Fakat anlaşılmaz bir şekilde Çerkez milliyetçiliği yapmıştır. Zaman zaman ruhi bir hastalık Hakkı Behiç'te tezahür etmiş ve aniden onu sahneden uzaklaştırmıştır. Böyle olmasaymış Hakkı Behiç'in ismi sonraki dönemlerde de işitilecekti. Böyle olmasaymış Hakkı Behiç'in ismi sonraki dönemlerde de işitilecekti. Ağaoğlu, Hakkı Behiç'ten sitayişle bahsetmekten de kendini alamaz; komünizmi memlekete ilk anlatanlardan birisi olduğunu söyler, Yenigün gazetesindeki makalelerine atıfta bulunur. Ancak Ağaoğlu, Hakkı Behiç'in "sonunu" son derece dramatize etmiş ve "Zaferden sonra inkılapların yarattığı dehşetlerin vehmi altında kalarak sonsuz huzura ancak bir akıl hastanesinin sert döşesinde kavuşabildi" diyerek buhranlar içinde ömrünü tamamladığını iddia etmiştir (Ağaoğlu, 1981, ss.261-262).

Hakkı Behiç'in delirdiği ve hala öyle olduğu lafzı Rıza Nur'un hatıralarında da geçer; Nur, Hakkı Behiç'in Maliye Vekili olarak zorla para topladığını en sonunda delirdiğini söyler (Nur, 1967, s.636). Mete Tunçay da bu düşüncededir. Tunçay'a göre Hakkı Behiç dalavereci değildir ama delirerek ölmüştür (Yön, 1967, s.6). Ancak Tunçay bu fikrini 43 yıl sonra Hakkı Behiç'in yeğeni Belma Baskett Hanım'ın, dayısı hakkında kaleme aldığı iade-i itibar mesabesindeki, daha çok hatırında kalan anıları ihtiva eden kitabını okuduktan sonra değiştirmiştir. Tunçay; "Hakkı Behiç'in

Marksistliğinin yanı sıra Çerkez milliyetçisi olduğunu yazmışlar; ömrünün son yirmi küsur yılını deli olarak geçirdiğini ileri sürmüşlerdir. Benim bu iddianın doğru olmayabileceği yolunda bir sezgim vardı. Şimdi okuduğum çalışma hem Çerkezlik hem de delilik konusuna aydınlık getiriyor. Yazarlar, Hakkı Behiç'in akıl sağlığı konusundaki rivayetleri yadsımıyorlar. Asabi bir adam olduğu anlaşılıyor; ama bana öyle geliyor ki, asıl egemen sınıfın etkili bir üyesi olabilecekken bir ilke sorunu yüzünden buna yanaşmaması adının deliye çıkarılmasına yol açmıştır" diyerek Hakkı Behiç'in deli olmadığına ikna olmuştur (Toplumsal Tarih Dergisi, 2010, s.95).

Hakkı Behiç'in deli olduğu şayiası o kadar yayılmıştır ki, Millî Mücadele yıllarında komuta kademesiyle ters düştükten sonra ülkeden firar eden Çerkez Ethem de yorum yapmaktan kendisini alamamıştır; Çerkez Ethem anılarında Hakkı Behiç'in siyasetten çekildikten sonra cinnet getirdiğini teessürle öğrendiğini dile getirir. Çerkez Ethem'e göre Hakkı Behiç'in şahsına büyük ümitler bağlanmış, yüksek mevkilere getirilmiştir. Ancak Bolşevikliğin hakiki mahiyetini bilmemekte ve bilmesine imkân olmayan kişilerden biridir (Kutay, 1997, s.358).

Refik Halit Karay, Bilecik'te sürgün olduğu yıllarda önceden tanıdığı Hakkı Behiç'le karşılaşmıştır. Hakkı Behiç kendisine çok nazik davranır ve ona yardımcı olur. Karay'a göre Hakkı Behiç lisan bilir, okumayı sever, çok düzgün yazar, mürtekiplere, vurgunculara düşmandır. İttihatçı olmasına rağmen kötü yönetimden şikayetçidir. Enver Paşa aleyhtardır. İleri fikirlidir, bundan dolayı yalnız ve Ankara'da yarı sürgün bir hayat geçirmiştir. Hastalık derecesinde idealisttir. İhtirasının değil daha iyiyi bulmak hırsının kurbanı olmuştur (Karay, 2009, ss.37-39).

Ahmet Emin Yalman da Eskişehir'de Hakkı Behiç'le karşılaşmıştır. Yalman hatıralarında Hakkı Behiç'in samimi ve dost canlısı bir insan olduğunu nakleder. Fikir ve ideallerinden başka dostluğu tüm gazeteci arkadaşları birleştirmiştir (Yalman, 1997, s.426).

Celal Bayar, Hakkı Behiç için şöyle der; "Hakkı Behiç Bey zamanına göre iyi okumuş, kültürlü bir gençti. Fransız büyük ihtilalini, bütün yönleri ile incelemiş hazmetmişti. Osmanlı tarihini çok iyi bilirdi...Sivas Kongresi'ne üye olarak katılmış, 'Heyet-i Temsiliye' azası olarak Atatürk'le beraber çalışmıştır. Bu sırada Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin organı gazetelerde çeşitli yazıları çıkmıştır. Kuvvetli kalem sahibi idi...Rahatsızlığı sebebi ile genç yaşına rağmen siyasetten ve işten çekilmiştir." (Bayar, 1997, s.143).

Hakkı Behiç'i sadece bir sosyalist ve Resmi Türkiye Komünist Fırkası Genel Sekreteri, üstelik bir deli olarak hatırlamak ona karşı son derece haksızlık olmuştur. Hakkı Behiç Bey modern bir ailede büyümüştür. Mekteb-i Mülkiye mezunudur. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubudur. II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı vilayetlerinde

memurluk görevlerinde bulunmuş, çeşitli gazete ve mecmualarda yazılar neşretmiştir. Harbi Umumi'nin nihayet bulmasının ardından İstanbul'a dönmüş, Bursa ve Eskişehir'de Millî Mücadele'ye destek vermiştir. Heyet-i Temsiliye üyesi, Birinci Meclis'te vekillik görevleri ardından Resmi Türkiye Komünist Fırkası Genel Sekreterlik sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu süre zarfında çeşitli yayın organlarında nitelikli yazılar yazmıştır. Böyle bir entelektüel safahatı ve hayat mücadelesi olan Hakkı Behiç'e giydirilen deli gömleği münasebetsizlik ve tutarsızlık örneğidir.

Hakkı Behiç Bayıç'ın hayatı, Millî Mücadele'deki çalışmaları, adının neden deliye çıktığına dair ele alınan bu çalışma, nitel araştırma ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Tarama modeli benimsenerek ortaya konan bu çalışma Hakkı Behiç Bayıç'ın doğumundan ölümüne kadar hayatı, Millî Mücadele faaliyetleri ve bu süreçte kendisiyle teşrik-i mesai yapan bazı zevat tarafından adının neden deliye çıktığı üzerinde durulmuştur. Arşiv, rapor, tutanaklar ve hatıratlar gözden geçirilerek birincil kaynaklara başvurulmuştur. Faydalanılan hatıratların subjektifliğine vurgu yapılarak süzgeçten geçirilmiştir. Hakkı Behiç Bayıç'ın deli olup olmadığına dair psikolojik bir tahlil yapmak ve hüküm vermektense hakkında müspet bir fikir oluşturmaya yönelik katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Hakkı Behiç Bayıç'ın Soy, Ailesi ve Eğitimi

Hakkı Behiç Bayıç 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tam adı İsmail Hakkı Behiç'tir (Çankaya, 1968, s.1058). Hakkı Behiç, Babaannesi Fikriyar Hanım tarafından Çerkez asıllıdır. Fikriyar Hanım Kahire'de Türk asıllı bir paşanın ve Çerkez asıllı bir annenin kızıdır. Babası vefat edince annesi ile birlikte Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım ve eşi Yusuf Kâmil Paşa tarafından saraya davet edilmiş ve himayelerine girmiştir. Bir süre sonra Zeynep Hanım'ın aracılığıyla Müderris Hacı Şükrü Efendi ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten üç oğlu olmuştur. En küçük oğulları Arif genç yaşta ölmüştür. Ortanca oğulları Hafız Emin, büyük oğulları Tefvik'tir.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım evliliği boyunca çocuk sahibi olamamıştır. Kafkasya'dan yaşları beş ile yedi arası altı kız çocuğunu evlatlık edinmiştir. Çocukların isimlerini Bezmidil, Cenap, Revan, Ruhut, Servet Vaye ve Zerrin koymuştur. Fikriyar Hanım, Zeynep Hanım'ın kızlarından ikisini iki oğluna istemiş, büyük oğlu Tefvik'i Ruhut ile, küçük oğlu Hafız Emin'i ise Servet Vaye ile evlendirmiştir. Hakkı Behiç, Hafız Emin ile Servet Vaye'nin ilk çocuğudur. Hakkı Behiç'in öz annesi Servet Vaye'den üç kardeşi vardır; Ahmet Muhtar, Ali Şeref ve Kerime. Servet Vaye Hanım veremden vefat edince Hafız Emin Bey, Zeliha Hanım ile evlenmiş ve ondan da üç çocuk sahibi olmuştur. Zeliha Hanım da ilerleyen yıllarda veremden hayatını kaybetmiştir.

Hakkı Behiç ilk evliliğini teyzesi Bezmidil Hanım'ın kızı Tefrika Hanım ile yapmıştır. Daha sonra eşinin ismini Behice olarak değiştirmiştir. Behice Hanım'dan üç çocuk sahibi olmuş ve adlarını Mümtaz, Feyyaz ve Niyaz koymuştur. Hakkı Behiç eşi Behice Hanım vefat ettikten sonra ikinci evliliğini Büyükbabası Hacı Şükrü Efendi'nin akrabası Sadullah Bey'in kızı Mediha Hanım ile yapmıştır. Bu evlilikten bir kızları olmuş ve adını Binaz koymuştur (Bakett&Baykan, 2015, s.52).

Hakkı Behiç ilköğretimini Mahalle Mektebi'nde, ortaöğrenimini Numune-i Terakki Mektebi'nde tamamlamıştır. 1893 yılında Mercan idadisine başlamıştır. Başarılı bir öğrenci olduğunu kanıtladıktan sonra ertesi yıl kayıtlı olarak Mercan İdadisi'ne başlamıştır. İdadî'den sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den Temmuz 1905 tarihinde mezun olmuştur (Çankaya,1968, s.1058). Hakkı Behiç iyi derecede Fransızca, Arapça, Farsça ve Rumca'ya vakıftır (Bakett&Baykan, 2015, s.56).

Yayıncılık Hayatı ve Eserleri

Hakkı Behiç'in Şubat 1909 tarihinde ilk sayısı çıkan Mülkiye Mecmuası'nda "Demokrasi-Hakimiyet" adlı makalesi yayınlanmıştır. Hakkı Behiç'in daha sonra 1908'den sonra yapılan tensikat ve yerel yönetimde yeniden yapılanma ile ilgili makaleleri de Mülkiye Mecmuası'nda yayınlanmıştır (Findley, 2018, ss.340-347). Mülkiye Mecmuası'nın 2. Sayısında kaleme aldığı "Hakimiyet-i Amme ve Terbiye-i İçtimaiye" başlıklı uzun makalesinde demokrasinin tanımını yapmış, topluma vadettiği gayeye bahisle onun teminine çalışmak lazım geldiğini salık vermiştir. Çocukların ve gençlerin terbiyesinin önemini vurgulamış, toplumun terakkisi ve tealisi için seçkin nesiller yetiştirilmesini ifade etmiştir (Mülkiye Mecmuası, 2023, ss.41-47).

Hakkı Behiç'in sol tandanslı ve Selanik merkezli olmak üzere Amele gazetesinde de yazıları neşredilmiştir (Odabaşı, 2012, s.113). 18 Şubat 1909 tarihli Servet-i Fünun Dergisinin 925. Sayısında "Samimi Şikâyetler" başlıklı yazısında Türk Edebiyatının ahvalini tenkit etmiş ve bu samimi şikâyetlerinin edebiyatımızın solgun çehresinde ümitvar tebessümler görünceye kadar devam edeceğini dile getirmiştir. Dilde sadeliği savunan makalesinde dilin daha anlaşılır olmasını zira sadeliğe alışan gözlerin buna tahammül edemediğini ifade etmiştir. Hakkı Behiç yine Servet-i Fünun'un 928. Sayısında çıkan "Lisan-ı Adi lisan-ı ebedi" başlıklı yazısında iki dil arasındaki farkı dile getirmiştir. Hakkı Behiç'e göre öncelikle dilimiz tahdit edilmelidir. Güzellikleri mümkün olduğu kadar sadelik içinde ortaya konmalı ve milli sanatın zevki tadılmalıdır (Levend, 1960, ss.310-311).

Hakkı Behiç yazın hayatına politik ve edebi içerikli eserlerinin yanı sıra kadın hakları konusunda da makaleler kaleme almıştır. Dönemin en

önemli kadın dergilerinden Demet'te kadın hakları hususuna vurgu yapmıştır. Hakkı Behiç'e göre Kadınlar aydınlatılmalıdır. Bu vatanın hayat ve memet meselesidir. Onlar toplumun kalbi ve ruhudur. Toplumun geleceği onların yetiştireceği yavruların elindedir (Hakkı Behiç, 1908, ss.78-80). Hakkı Behiç'in kadın konusundaki yazısı "Mümtaziyet-i Nisvan ve Kadınlara Hürmet" yine aynı minvaldedir; kadınlara hürmet etmeyen toplumlar sefil, zelil ve sürünmeye mahkûm olurlar. Devletin ve toplumun huzuru, şerefi, refahı kadınların özgürlüğüne ve haklarına merbuttur (Hakkı Behiç, 1908, ss.105-107). Hakkı Behiç kadın hakları içerikli yazılarını Mehasin dergisinde de kaleme almıştır. "Hukuk ve Zezaifi-i Nisvan" başlıklı yazısında erkeklere kadın hakları konusunda öğüt vermekte ve yerleşik zihniyetin atılması gerektiğini dile getirmektedir (Hakkı Behiç, 1908, ss.406-410).

Hakkı Behiç Musavver Muhit Dergisinde "Cem'iyât-ı Beşeriyye Nasıl Muhâfaza-i Hayât Eder?" isimli iki makale yayınlamıştır. Makalede insanın toplumsal bir varlık olduğu, ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ve hayatta kalabilmesi için bir araya gelerek toplumu oluşturduğu ifade edilmiştir. Toplumlar adaletsiz ve acımasızdır. Büyük toplumlar küçük toplumlara ezerler nitekim bunu Avrupa sömürgesinde görmek mümkündür. Ancak Batı'daki fertler de insani duygular taşımaktadır. Kendi çıkarlarını gözetmeleri gerektiğinden üstün konuma gelmek bir kanundur. Medeni toplum adil ve merhametli olmalıdır. Hakkı Behiç'e göre toplum mücadele ve rekabetle değil, birlik ve dayanışma ile gelişir. Bu dayanışma ortak bir dille mümkündür. Hakkı Behiç bu noktada aydın dili ile halkın dilinin ortak olması dolayısıyla dilin sadeleşmesi ve açık, anlaşılır olmasını savunmuştur. Dışarıdan evlilik yapılmamalı ve ayrı bir kan karışmamalıdır. Bu durum toplumdaki birliği sağlamlaştıracaktır (Tanar, 2011, ss.108-111).

Hakkı Behiç'in bir diğer eseri Malumat-ı Medeniyye ve Ahlakiye dönemin idadi mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. 1911'de yazılan kitapta genel itibarıyla insanlar arasındaki eşitlik, imtiyazsız, sınıfsız ve kaynaşmış bir toplum öneminden bahsetmiştir. Bunların aleyhine kast sistemine benzer şekilde insanlar arasında sınır çizmek, ayrıcalık vermek; nefrete yol açmaktadır (Üstel, 2006, s.59). Vatandaşlığın ve idare şekillerinin tanımlarının yapıldığı eserde gayrimüslimlerin de askerlik yapmaları gerektiğini vurgulamıştır. (Üstel, 2006, s.87). Hakkı Behiç kadın hakları hususuna bu eserinde de değinmiştir. Erkek egemen kültürü eleştirmiş, ev içi erkek istibdadını Meşrutiyet'in karşı çıktığı istibdat ile aynı paralellikte görmüştür. Eşinin mutluluğunu gözetken erkek dolayısıyla kendi mutluluğunu elde etmiş olur. Cesur, eve hapsolmemiş, müteşebbis bir anne aynı şekilde çocuklar yetiştirir. Kadın evin sahibidir. Ev ekonomisinin düzenlenmesi kadının görevidir. Eğer evin idaresi erkeğe kalırsa iyi idare söz konusu olamaz (Üstel, 2006, ss.121-123).

Memurluk Hayatı ve Milli Mücadeleye Katılışı

Hakkı Behiç'in memurluk hayatı 25 Temmuz 1905 tarihinde Maliye Nezareti Muhasebe Kalemî Katipliğine tayin edilmesiyle başlamıştır. Bu görevde bir yıla yakın çalıştıktan sonra idare mesleğine geçmiştir (BOA, DH, MKT, 2896/75, 1327). 19 Ağustos 1909'da Adana Merkez Sancağı Mektupçuluğuna atanmıştır (BOA, İ, DH, 1476/65, 1327). Hakkı Behiç daha sonra Ankara Tahrirat Müdüriyeti İcra Memurluğu (BOA, BEO, 3777/2832, 1328), Ankara Vilayet Tahrirat Müdürlüğü (BOA, İ..DH.,1488/31, 1329), 17 Ağustos 1911'de Manastır Vilayeti Merkez Sancağı Tahrirat Müdürlüğüne atanmıştır (BOA., İ..DH., 1495/16, 1330). Bu tarihte ailesiyle birlikte Bursa'da ikamet eden Hakkı Behiç Edirne Vilayeti Mektupçuluğuna tayin edilmiştir (BOA, İ., DH., 1500/10, 1331).

Hakkı Behiç aynı görevdeyken 20 Ocak 1914'te 2. Sınıf Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır (BOA, İ., DH., 1505/19, 1332). 14 Eylül 1914'te vekaleten Erzurum Mektupçuluğuna (BOA, DH. ŞFR, 45/5, 1332), 09 Kasım 1914'te Isparta (BOA, BEO, 4405/330357-1, 1334), 27 Mayıs 1917'de Suriye Vali Muavinliğine atanmıştır (BOA, İ. DUİT, 42/67, 1335). 24 Temmuz 1917'de Nablus Mutasarrıflığına tayin olmuştur (BOA., İ. DUİT, 42/63, 1335). 1 Aralık 1917'e kadar bu görevde kalan Hakkı Behiç Akka Mutasarrıflığına tayin edilmiştir (BOA., İ. DUİT, 42/74, 1336). Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği bu tarihlerde Akka İngilizler tarafından işgal edilmiş, Hakkı Behiç işgali müteakip İstanbul'a dönmüştür. Hakkı Behiç Akka'dan trenle İstanbul'a dönerken Mustafa Kemal Paşa da Adana'dan aynı trenle İstanbul'a gelmiş ve bu vesile ile kendisiyle tanışmıştır (Baskett&Baykan, 2015, s.58) 13 Kasım'da İstanbul'a gelir gelmez ailesini Bursa'ya göndermiştir. Bursa'ya tayinini çıkarmaya çalışsa da başarılı olmamış, ailesinin yanında gitmiştir. Burada ipek kumaş satan bir dükkân açmıştır. Bu dükkân Anadolu'da devam eden Millî Mücadele'ye destek olmak; asker bulmak ve sevk edilecek silahlar için gizli depo olarak kullanılmıştır. Hakkı Behiç'in faaliyetleri İstanbul'da duyulunca eşi ile birlikte Eskişehir'e gitmek zorunda kalmıştır. Çocuklarını eşinin üvey annesine ve üvey kız kardeşine bırakmış, kısa süre sonra çocuklarını yanına getirtmiştir. Eskişehir'de *Yeni Dünya* gazetesinde yazılar yazmıştır (Baskett&Baykan, 2015, ss.59-61). Hakkı Behiç Eskişehir'de kiraladığı evde Millî Mücadele'ye taraftar olan kişilerle gizli toplantılar yapmış, evi silah ve mühimmat deposu olarak kullanılmış, bu durum açığa çıkınca tutuklanmıştır. Hapishaneden arkadaşları tarafından kaçırılmış ve bir süre kaçak olarak yaşamıştır. Hakkı Behiç Eskişehir'de olduğu zamanlarda psikolojik rahatsızlık geçirmiştir (Vakit, 1335). Eskişehir Mutasarrıfı tarafından yapılan baskılar sonucunda sözde psikolojisi bozulmuş ve intihara teşebbüs etmiştir. Tedavi olmak için İstanbul'a gitmek istemiş ancak Mutasarrıf buna müsaade etmemiştir (Vakit, 1335).

Heyet-i Temsiliye Görevi

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'dan sonra Amasya'ya geçmiş 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi ile Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Ayrıca milli bir heyetin kurulması gerektiğini bu amaçla Sivas'ta bir kongrenin toplanacağını duyurmuştur. Sivas'tan önce 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanmış ve Heyet-i Temsiliye kurulmuştur. Erzurum Kongresi'nin toplandığı tarihlerde Hakkı Behiç Ankara'dadır. Hakkı Behiç Kılıç Ali, Dayı Mesud, Yörük Selim, Ali Fuat Paşa, Yaver Saim ile birlikte bir müfreze ile Ankara'ya doğru yola çıkmış ve 1 Eylül 1919'da Sivas'a gelmiştir (Turgut, 2023, ss.52-53).

2 Eylül 1919 Salı günü Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki Heyet-i Temsiliye Erzurum'dan Sivas'a gelmişler ve halk tarafından sevinçle karşılanmışlardır. Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da Sivas Lisesi'nde toplanmıştır (Günaydın, 2019, s.66). Hakkı Behiç kongreye Denizli Delegeşi olarak katılmıştır (Arıburnu, 1997, s.71). 7 Eylül'de kongre kararları alınmıştır (Günaydın, 1997, s. 119). Kongrenin son günü 11 Eylül'de Heyet-i Temsiliye sayısı 16'ya çıkarılmıştır. Hakkı Behiç Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilenler arasındadır. Kongre'ye katılan delegeler 13 Eylül'den itibaren şehirlerine dönmüşlerdir. Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'de Mustafa Kemal Paşa, Hakkı Behiç, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Ömer Mümtaz Bey, Mazhar Müfit ve Hüsrev Sami Bey'ler kalmıştır (Kansu, 2009, s.369).

Sivas Kongresi'nden sonra Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmiş ve 2 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Ali Rıza Paşa'ya seçimlerin bir an önce yapılması ve uzlaşmaya gidilmesi doğrultusunda verilen talimat neticesinde seçim kararı alınmıştır. 7 Ekim'de Hükümet seçim beyannamesini yayınlamış ve seçimler resmen başlatılmıştır (Karaca, 2025, ss.207-222). Seçimlerde Hakkı Behiç'in Ertuğrul Livası'ndan mebus seçilip seçilemeyeceğine dair Mustafa Kemal Paşa tarafından yazı gönderilmiştir. Yazıda Hakkı Behiç'in Bilecik Sancağı'nda mebus seçilmesi yönünde telkinde bulunmuştur (ATASE, 110-9-1-11, 20/0/147-1, 1919). Konya Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen bir telgrafta da Hakkı Behiç'in seçilmesinin mümkün olup olmayacağı sorulmuş ve buradan seçilmesinin memnuniyet verici olacağı belirtilmiştir (ATASE, 110-9-11, 21/0/134, 1919). Nihayetinde Hakkı Behiç seçimlerde Denizli Mebusu olarak seçilebilmiştir (BOA, DH.İ.U.M.EK, 119/60/2, 1338).

Yeni Sadrazam Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal ile görüşmesi için Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya göndermiştir. 15 Ekim'de İstanbul'dan ayrılan Salih Paşa 20 Ekim'de Amasya'ya gelmiş ve kendisini Mustafa Kemal Paşa, Rauf, Bekir Sami ve Vasıf Beyler karşılamıştır (Karaca, 2025, s.238). Aynı gün başlayan Amasya Görüşmelerinde (20-22 Ekim 1919) Salih Paşa, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararları ve daha geniş millî teşkilatlanma için açılması bir süredir öngörülen Mebuslar Meclisi'nin İs-

tanbul'da değil Anadolu'da toplanması fikrini benimsemiştir. Bu kapsamda Mebus seçimleri serbestçe yapılacak, Sivas Kongresi'nde alınan kararlar benimsenecek, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tanınacak, gayrimüslim ve gayri Türklere ulusal güvenliği bozacak imtiyazlar verilmeyecekti (Kansu, 2009, s.414; Merdanoğlu, 2006, s.146). Ancak 28 Ekim'de Salih Paşa İstanbul'a döndüğünde Sivas'a bir telgraf çekmiş Merkezi Hükümetin, Meclis'in Anadolu'da toplanmasına razı olmadığını, her durumda İstanbul'da toplanması gerektiğini ifade etmiştir (Cebesoy, 1953, ss.252-253; Şimşir, 1988, ss.139-141).

İstanbul Hükümeti'nin bu cevabını müteakip Mustafa Kemal Paşa 16 Kasım'da yapılmak üzere genişletilmiş birlik komutanları toplantısı kararı almıştır. Bu tarihlerde Hakkı Behiç Sivas'ta bulunmuyordu. Yirminci Kolordu Kumandanlığına çekilen telgrafta Hakkı Behiç'in Sivas'a hareket etmesinin tebliğ edilmesi bildirilmiştir (ATASE, 110-9-1-11, 7/0/101, 1335). Hakkı Behiç Sivas'a gelmiş ve toplantıya katılmıştır. Toplantının ilk maddesi Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeridir. Hakkı Behiç "Meclis-i Millî, Mebusan ve Âyan'dan mürekkep Parlamento olduğundan bunun esas itibariyle İstanbul'da olup taşrada ifâ-i vazife edemeyeceğine zahibim. Memleketin hali malum. Böyle bir zamanda hayati ve pek esaslı kararlar ittihaz edecek bir meclis her türlü müessirat-ı tehdiyeden âzade ve vareste kalmalıdır. İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın müzakeratı salim olamaz. Bu mümkün değildir. Taşrada olsa diğer bir mahzur vardır. Âyanın da iştiraki mümkün olsa, birtakım teşrifat-ı kanuniye vardır ki taşrada olamaz. Bu müşkülât hükümet ile meclis ve âyan arasında ihtilaf tevhit eder... İstanbul'da içtimaa imkân bulunsa bile yine aynı neticeye vasil olunacak, mahzurlar ve ihtilâfat izale edilemeyecek, ref edilse bile Âyan ile Meclis birleşemez. Bu Meclis-i Mebusan'ın intihabı esasen Kanun-i Esasî'ye mugayirdir. Adetler arasında tefavüt vardır... Böyle buhranlı zamanlarda mukadderat-ı milleti eline alacak ve istikbaline Tefvik-i hareket edecek bir meclise ihtiyaç vardır. Alacağı şekle göre davet edilir. Bu asambledir. İçtima mahalli gösterilir; teşrifat olamaz. Bu suretle bu işin içinden çıkılır kanaatindeyim bendeniz." diyerek esasında milli bir meclis kurulması arzusunu dile getirmiş Meclis-i Mebusan'ın hem İstanbul'da ya da taşrada toplanmasının mahsurlarını dile getirmiştir (İğdemir, 2020, ss.8-9).

17 Kasım'da yapılan toplantıda ise Hakkı Behiç Heyet-i Temsiliye'nin Meclis-i Mebusan'a katılıp katılmaması meselesinde "Heyet-i Temsiliye'nin teşkilâtıyla ve taahüdatı iktizasından meclise girmelidir." diyerek görüşünü belirtmiştir (İğdemir, 2020, s.30). 18 Kasım'daki toplantıda Hakkı Behiç Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri hakkında "İstanbul'u kabul etmiştik. Zaruret halinde Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına mecburuz. İstanbul'da toplanıldığına nazaran şu, şu, şu mahâzîr vardır. Bu mahâzîr müzakeratın selâmetini ihlâl eder. Hariçte de şu şu

mahâzîr ve fevaid vardır. Zaruret sebebiyle İstanbul'da toplanıldığına nazaran grupman toplanıp birtakım tedabir ittihazına dair düşünülmüştü" diyerek İstanbul dışında toplanmasının ehven-i şer olduğuna kanaat getirmiştir. (İğdemir, 2020, ss.42-49). Toplantı 29 Kasım'a kadar sürmüştür. Sonuç olarak oy çokluğuyla alınan kararlar Meclis'in İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştır. Hakkı Behiç Meclis'in Anadolu'da toplanması taraftarıydı (Şimşir, 1988, ss.149-150).

17 Aralık'ta yayınlanan bir genelge ile Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gideceği bildirilmiştir (Günaydın, 2019, s.311; Kansu, 2009, s.48). 18 Aralık 1919 günü saat 09.00'da Sivas Lisesi'nin önünden üç otomobille hareket edilmiştir. Öndeki otomobilde Hakkı Behiç Bey, Mazhar Müfit Bey, Yüzbaşı Bedri Bey ve Hüsrev Bey bulunmaktadır. Sonraki otomobilde Mustafa Kemal Paşa, onun arkasındaki otomobilde ise Heyet-i Temsiliye'nin diğer üyeleri olduğu halde yola koyulmuşlardır. Bir müddet sonra Kayseri yolunda bir kasabada bir gece geçirilmiştir. 19 Aralık'ta kasabadan çıkışta Hakkı Behiç'in bulunduğu otomobilin lastiği patlamıştır. Lastik değiştirilmiş ancak bir süre sonra lastik tekrar patlamıştır. Son yedek lastik de takılmış, kısa bir süre sonra bu da patlamıştır. Artık ellerinde yedek lastik kalmamıştır. Lastiğin içi paçavralarla doldurulmuştur. Yoğun kar yağmaktadır diğer otomobiller geçip gitmiştir ve izlerini kaybetmişlerdir. Bir süre sonra otomobil kara saplanmış. Kayseri'ye varan diğerlerinden yardımın mutlaka geleceğini düşünerek otomobilin içinde beklemişlerdir. Kayseri'ye ulaşan Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey jandarmaları yardıma göndermiştir. Jandarmalar kara saplanan arabayı ve içindekileri bulmuş ve Kayseri'ye gelmişlerdir. Kayseri'de Reşit Ağa'nın evinde kalan Heyet 21 Aralık sabahı hareket etmiş ve Himmetdede Köyü'nde biraz moladan sonra Mucur'a varmıştır. Mucur'da bir gece konakladıktan sonra sabah tekrar yola çıkmış ve öğle vakitlerinde Hacıbektaş'a ulaşılmıştır. Cemaladdin Çelebi Efendi ve Salih Baba'nın misafirperverliği ile Heyet burada 24 Aralık'a kadar istirahat etmiştir. Hacıbektaş'tan sonra heyet tekrar Mucur'a varmış ve oradan Kırşehir'e gelmişlerdir. Kırşehir'den sonra Kaman'a gelmiş oradan Beynam Köyü yakınlarına varıldığında otomobiller bu defa çamura saplanmış. Hakkı Behiç bu esnada hastalanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın ve diğer azaların bulunduğu otomobiller çamurdan kurtulmuş, Hakkı Behiç'in bindiği otomobil yine olduğu yerde kalmıştır. Mazhar Müfit Bey ve Rauf Bey gece yayan yola çıkmış ve Beynam Köyü'ne gelmişler, köylülerin yardımı ile çamura saplanan otomobili, Hakkı Behiç'i ve diğerlerini kurtararak köye getirmişlerdir. Beynam Köyü'nde üç gün kaldıktan sonra 27 Aralık'ta sağ salim Ankara'ya vasil olunmuştur (Kansu, 2009, ss.490-497). Üç otomobil Dikmen sırtlarında görülmüş Ali Fuat Paşa ve Vali Vekili Yahya Galip Bey kendilerini karşılamıştır. Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Ahmet Rüstem Bey ve Yaver Cevat Abbas Bey, ikinci otomobilde Süreyya Bey,

Mazhar Müfit Bey ve Hakkı Behiç Bey ile katipleri, üçüncü otomobilde Doktor Binbaşı Refik Bey, Binbaşı Hüsrev Bey ve bazı zevat bulunuyordu. Bu halde Hükümet Konağına gidilmiş ve bir müddet burada istirahat edilmiştir. İstirahatin ardından Ziraat Mektebi'ne gidilmiştir (Cebesoy, 1953, ss.265-267). Ankara'ya geldikten on gün sonra Rauf Bey, Ahmet Rüstem Bey son Osmanlı Meclis'ine katılmak üzere İstanbul'a hareket etmişlerdir. Hakkı Behiç Bey ve Mazhar Müfit Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Ankara'da kalmıştır.

Ankara'nın ilk günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın sıkıntısını çektiği mühim konulardan biri yine para meselesidir. Mazhar Müfit Bey'e konuyu açmış, Bursa ve Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden gelen paralar ile ilgili mütalaada bulunmuştur. Bursa'dan Hakkı Behiç'e iki bin beş yüz lira kadar para gelmişti. Bu paralar şahsa ve ortaya masraf için geliyordu. Mazhar Müfit Bey, Hakkı Behiç Bey'den para istemiş, Hakkı Behiç Bey bu paranın tamamının şahsına ait olduğunu söylemiş ancak daha sonra kendisine birkaç yüz lira ayırarak kalanını genel masrafa harcamaya muvafakat etmiştir (Kansu, 2009, ss.530-531).

10 Ocak 1920 tarihinden itibaren Hakimiyet-i Milliye Gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin ilk sayısında, yayımlanma amacı, neden bu adın verildiği, Kuvay-ı Milliye'nin hedefi ve ulusal egemenlik kavramını açıklayan bir yazı yer almıştır. Yazı Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e not ettirilmiştir (Merdanoğlu, 2006, s.296). Haftada iki defa çıkarılan gazetenin yazı işleri ile Hakkı Behiç iştigal etmiştir (ATASE, 110-9-1-11, 32/0/20, 1920).

Ankara'da bu hadiseler cereyan ederken İstanbul'da 12 Ocak 1920 Pazartesi günü saat 14.00'te, Sultan Vahdettin'in iradesiyle Meclis-i Mebusan toplanmıştır. Misak-ı Milli 28 Ocak'ta Meclis'te okunmuş ve kabul edilmiştir. 17 Şubat'ta yayınlanmıştır. 16 Mart'ta İtilaf kuvvetleri İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. 5 Nisan'da Damat Ferit yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, bununla da yetinilmemiş, 11 Nisan'da Padişah Vahdettin Meclis'i kapatmıştır. Anadolu hareketine katılanlar hain ilan edilmiş ve katli vacip olduğu duyurulmuştur (Savran, 2023, ss.118-119).

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki İcraatları

16 Mart'ta İstanbul'un işgal edilmesiyle Mustafa Kemal Paşa Meclis'in Ankara'da toplanmasına karar vermiştir. Meclis için seçimler 66 seçim bölgesinde 19 Mart 1920'de başlamıştır. İstanbul'un işgali neticesinde Meclis-i Mebusan'dan gelen mebuslar da Ankara'ya ulaşmıştır. Hakkı Behiç bu seçimde Kırşehir Mebusu seçilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Birinci Devre Dokuzuncu İçtima, 1336, s.186). 19 Mayıs'a kadar Kırşehir mebusluğu görevinde bulunmuş ancak daha önce Denizli mebusluğu bulundu-

ğundan bu tarihten sonra Denizli mazbatası gelmiş ve Denizli milletvekilliğini tercih etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Birinci Devre Dokuzuncu İçtima, 1336, s.342).

23 Nisan 1920 tarihinde Meclis'in açılmasına karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Meclis açılış nutkunu hazırlamıştır. Bu nutku odasında ilk defa Hakkı Behiç Bey ve Halide Edip Hanım'a okuyarak görüşlerini almıştır (Adıvar, 2007, ss.146-147).

Meclis'in 25 Nisan'daki oturumunda kurulacak hükümetin yürütme yetkisini ne şekilde kullanacağı konusu üzerinde durulmuştur. Müzakere-lerden sonra Celalettin Arif Bey'in teklifi uygun bulunmuştur. Buna göre beş ila altı kişiden oluşan bir Muvakkat İcra Encümeni teşkil edilecek ve bu geçici encümene ilişkin kanun tasarısını hazırlamak üzere on beş kişilik Layiha Encümeni oluşturulacaktı. Böylece İcra Vekilleri Heyeti kuruluncaya kadar ülke işlerini bu Muvakkat İcra Encümeni yürütecektir. Aynı gün oluşturulan on beş kişilik Layiha Encümeni bir haftalık çalışma sonunda, 2 Mayıs 1920'de ilgili kanunu hazırlayarak Meclis'e sunmuştur. Muvakkat İcra Encümeni seçimleri iki gün sürmüştür. Hakkı Behiç Bey üçüncü turda kırk oy alarak encümene dâhil olmuştur. Ancak Hakkı Behiç Bey encümeden istifa etmek istemiştir, nedeni ise aldığı oy sayısıdır; Meclis tarafından güven duyulmadığını düşünmekte ve bu güvensizlik ortamında görevini yerine getiremeyeceği kanaatindeydi. Meclis istifa dilekçesini oylamaya sunmuş ve reddedilerek encümende kalması kararlaştırılmıştır (Arslan, 2002, s.46-48). 3 Mayıs'ta İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuş Hakkı Behiç Bey ilk hükümette yetmiş dört oy ile Maliye Vekili olarak görevine başlamıştır (Şengil, 1996, s.79).

Lord Kinross Hakkı Behiç Bey'in Maliye Vekili olduğu dönemde Meclis'in çıkardığı bazı bütçe kanunların Marksist programa benzetir ve bu program Hakkı Behiç'in eseridir. Kinross'a göre Meclis'te komünist tartışmalar da rahatça yapılabilmektedir (Kinross, 2007, s.194). Bu bağlamda Kinross'u haklı çıkarabilecek birtakım kanunlar yürürlüğe girmiştir. Bütçenin merkezden idare edilmesi yönünde Kuvay-ı Milliye, Müdafaa-i Milliye Teşkilatı'na bağlanarak bütçe buna göre tanzim edilmiştir. İlaş ve infak tamamen Emval-i Umumiye'den temin edilmesine karar verilmiştir. Çıkarılan kanunda Maliye Vekili ve Umur-ı İktisadiyye Vekili namı ile Hakkı Behiç Bey'in imzası bulunmaktadır. Kararın İcrasına Maliye Vekili Hakkı Behiç Bey görevlendirilmiştir (BCA, 030-18-1-1/1-1-8, 1336). Ankara'da Meclis çalışmaları hızla devam ederken Hakkı Behiç İstanbul'da 1 Numaralı Divan-ı Harp tarafından Kuvâ-yı Milliye'ye katılmak ve Anadolu'da fitne ve fesat çıkarmak, masum halkı katletmek suçlarından gıyaben yargılanmış ve hakkında idam kararı verilmiştir (Akandere, 2008, s.218).

Hakkı Behiç Bey mali düzeni sağlamak, illerde elde edilen gelirleri merkezi hazinede toplamak ve ihtiyaçların giderilmesini merkezden yapmak istemiştir. Hakkı Behiç Bey'in bu uygulamaları bazı valilerle arasını açmıştır. Trabzon Valisi Hamit Bey bu isteğe karşı çıkmış, elde edilen gelirleri merkeze göndermemiştir. Vali Hamit Bey'in mazereti birkaç aydır maaş alamayan memurların alacaklarının olmasıdır. Hakkı Behiç Bey buna mukabil Trabzon'a tuz gönderilmesini durdurmuştur. Hamit Bey daha sonra Ankara'ya çağrılmış yerine Rüştü Bey atanmıştır (Erdeha, 1993, ss.191-196). Hakkı Behiç Bey Kastamonu Valisi Cemal Bey'den de Kastamonu'da bulunan Osmanlı Bankasının kasasına el koymasını istemiş, Cemal Bey buna karşı çıkmış, emrin yerine getirilemeyeceğine dair cevap göndermiştir. Bu çatışma Hakkı Behiç Bey ile Vali Cemal Bey'in arasını açmış, Cemal Bey Kastamonu Valiliği görevinden alınıp Sivas Valiliğine atanmıştır (Erdeha, 1993, s.228).

Meclis'te tartışmalara neden olan bir diğer konu ise Men'i Müskirat (İçki Yasağı) kanunudur. 17 Mayıs'ta sunulan kanuna karşın Hakkı Behiç Bey yaptığı konuşmada içkinin yasaklanmasının ya da sınırlandırılmasının karşısında olmayan kimsenin olmadığını fakat bundan elde edilen gelirin bir milli servet olduğunu ve oldukça büyük bir yekûn tuttuğunu, meselenin İcra Heyeti'nde bir kez daha görüşülmesinin ehven olacağını söylemiştir. Hakkı Behiç Bey'in teklifi oylamaya sunulmuş ve kanun teklifi İcra Heyeti'ne sevk edilmiştir (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 1, 1336, ss.332-333). 12 Temmuz'da Men'i Müskirat Kanunu Encümenler ve Vekiller tarafından karar bağlanmıştır. Bu kanuna Hakkı Behiç Bey de imza atmıştır (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 2, 1336, ss.267-268).

Hakkı Behiç Bey'in Maliye vekaleti görevi 17 Temmuz'a kadar sürmüştür. Cami Bey Dâhiliye Vekâletinden istifa etmiş ve yüz on iki oy ile Hakkı Behiç Bey Dâhiliye Vekili seçilmiştir (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 2, 1336, ss.349-354). Hakkı Behiç'in Dâhiliye Vekilliği döneminde gümrük vergileri artırılmış (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 2, 1336, ss.399-400), Milli Müdafaa'ya katılan ve bundan dolayı İstanbul Hükümeti tarafından idam ve kürek cezalarına çarptırılan sivil ve asker şahıslar Hıdmat-ı Vataniyye Tertibinden maaşa bağlanmıştır (BCA, 030.18.11/1.6.17, 1336).

Hakkı Behiç Bey Dâhiliye Vekaleti görevinden 2 Ağustos'ta istifa etmiştir. İstifa gerekçesi ise görevine müdahale edilmesi, atamasını yaptığı memurların işlerini yapmasına mâni olunduğu, bu memurların rüşvet almaları ve kendisine gelen mektupların sansürlenmesidir. Maliye Vekilliği esnasında da elinden geleni yaptığını, icraatlarının denetlenebileceğini ifade etmiştir. Hakkı Behiç Bey çok fazla yorulmuştur, zihni yorgunluktan zayıf düşmüş ve sindirim sıkıntısı yaşamaktadır. Bu nedenle görevini yerine getiremeyecektir (TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 3, 1336, s.61-

63). Hakkı Behiç'in Dâhiliye Vekilliğinden istifası neticesinde Tokat mebusu Nazım Bey adaylığını koymuş, buna karşı Mustafa Kemal Paşa Nazım Bey'e karşı Refet (Bele) Paşa'yı aday göstermiştir. Nazım Bey, Refet Paşa'nın seksen dokuz oyuna karşılık doksan sekiz oy almış ve Dâhiliye Vekili seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu durumu kabul etmemiş ve Çerkez Ethem vasıtasıyla Nazım Bey'in Dâhiliye Vekilliğinden istifasına zorlamıştır (Şener, 1997, s.77).

Yeşil Ordu Cemiyeti ve Hakkı Behiç

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri'nin mütareke şartlarına aykırı olarak ülkeyi işgal etmeleri ülkedeki bazı aydınların Batı emperyalizmine karşı duran sosyalizme sempati duymasına neden olmuştur. Savaştan 1917'de çekilen Rusya'da devrim gerçekleşmiş ve Rusya Osmanlı topraklarında işgal ettiği yerlerden çekilmiştir. Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele'nin silah, para ve lojistik destek alabileceği tek ülke konumunda olan ülke Sovyet Rusya'dır. Bu bakımdan daha ilk günlerde temas kurulmuştur. Sivas Kongresi'nde de tartışılan mesele bu bağlamda Anadolu'da sosyalist bir ihtilalin gerçekleşmesi ihtimali ve koşullarıydı. Böylece Sovyet Rusya'dan yardım alınacaktı. Hakkı Behiç bu gibi düşünenlerin öncülüğünü yapmıştır (Güneş, 1997, s.137).

1920 Mayıs ayında Yunan genel taarruzu Bursa-Uşak hattında kadar ilerlemiş, Anadolu'da yer yer isyanlar çıkmıştır. Batı ile anlaşabilme olanakları kalmamış ve Ruslar ile henüz bir ittifak kurulamamıştır. İşte bu şartlar altında Yeşil Ordu Cemiyeti ortaya çıkmıştır (Cebesoy, 1953, s.464). 1920 yılı mayıs ayında kurulan Cemiyet, kuruluş aşamasında Hükümete bilgi vermemiştir. Bu bakımdan gizlidir ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Cemiyet'ten haberi vardır. Hakkı Behiç cemiyetin gizli olmasını savunmuştur (Güneş, 1997, s.138). Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Umumi Kâtibi Tokat Mebusu Nazım Bey'dir. Merkezi Ankara'dır ve yayın organı Seyyare Yeni Dünya gazetesidir (Erdem, 2019, s.43). Hakkı Behiç Ankara'da gazetenin Mesul Müdürü ve Baş Muharriri olarak çalışmıştır (Savran, 2023, s.210).

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin adının nerden geldiğine ilişkin birçok tevatür bulunmakla beraber ilk kaynağı Bolşevik Rusya'dır. Çarlık Rusya'sının bakiyesi Denikin Ordusu gerisinde yerli Müslümanlardan teşkil edilmiş bir askeri birliğin olduğu menkıbeleri o zamanlarda kulaktan kulağa duyulmuştur. Bir başka söylenece de Enver Paşa'nın Kafkaslarda oluşturduğu bir süvari birliğinin Yeşil Ordu namı ile Anadolu'ya gireceği ve kurutuluş mücadelesine yardım edeceği yönündedir (Tevetoğlu, 1967, ss.128-129). Adı ve hakkında söylenenler gerçeğinden daha büyük olan Cemiyet'in efsanevi tarafı vardır. Buna göre Enver Paşa'nın başındaki ordu önlerinde yeşil bayraklarla, on binlerce atlısı ile silahlarını kuşanmış Anadolu'ya gel-

mektedir (Erdem, 2019, s.44). Yeşil Ordu efsanesine katkıda bulunanlardan biri de 15. Kolordu Kumandanı Kazım (Karabekir) Paşa'dır. Bu tarihlerde Kazım Paşa kırk kişilik bir askeri birliği Erzurum'dan Ankara'ya göndermiştir. Bu birlik yöre halkından müteşekkildi, Kuzeybatı Anadolu'daki ayaklanmaları bastırmak için kendisinden kuvvet takviyesi istenmişti. Karabekir Paşa elindeki halihazırda kuvvetleri verememişti ve böyle toplama bir kuvvetle destek olmaya çalışmıştır. Birliğe manevi destek amacıyla Yeşil Ordu adını vermiştir. Birliğin askerlerinin ellerinde yeşil bayraklar bulunuyordu (Tunçay, 2009, s.286).

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Ankara merkezinden başka Eskişehir'de de Heyet-i Merkeziyesi bulunuyordu. Eskişehir'de Yeni Dünya gazetesi Cemiyet'in yayın organı idi. Bu gazete Arif Oruç ve Mustafa Nuri tarafından idare ediliyordu. Bursa, Afyon, Kayseri, Elâzığ ve Mersin'de teşkilatlanmaya gidilmiştir. Hakkı Behiç en faal ve gayretli üyelerindendir. Cemiyete giriş merasimi Maliye Vekili olan Hakkı Behiç'in evinde icra edilmekteydi. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin beyannamesini Hakkı Behiç hazırlamıştır (Teve-toğlu, 1967, ss.148-153).

Yeşil Ordu Cemiyeti gün geçtikçe faaliyetlerini artırmış ve yurdun birçok şehrinde icraatlarını sürdürmüştür. En önemli faaliyeti Cemiyet'e üye kazandırmak ve bilhassa orduya sızmadır. Mustafa Kemal Paşa tüm bu olan bitenden haberdardır ama rahatsızdır. Cemiyet'in bu kadar büyümesi ve kontrolden çıkması karşısında bardağı taşıran son damla Hakkı Behiç tarafından Cemiyet'e Çerkez Ethem'in alınması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa 27 Temmuz'da Cemiyet'in faaliyetlerini durdurmasını istemiştir. Bir süre hareketsiz kalan Cemiyet çalışmalarını Eskişehir'de yoğunlaştırmıştır. 14 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa Meclis'te konuşma yapmış ve Cemiyet'te çözümler kendini göstermeye başlamıştır (Güneş, 1997, s.139; Erdem, 2019, s.71).

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Cemiyet hakkında şöyle diyecektir; "Yeşil Ordu Cemiyeti bir dereceye kadar gizli kalarak kurulmuş ve genişlemiştir. Kâtip-i Umumisi Hakkı Behiç'tir. Ancak benim malumat ve muvafakatim ve arzum dâhilinde olduğunu söylediklerinden her tarafta benim namıma teşkilatı büyütmüşler ve takviye etmişlerdir. Sadece milli müfrezeler vücuda getirmek gibi sınırlı bir sahadan çıkmış ve umumi gayeye teveccüh eylemiş. Teşkilata Çerkez Reşit Bey, Çerkez Ethem ve Tevfik Beyler dâhil olmuşlar." Mustafa Kemal Paşa Cemiyet'in büyümesi karşısında lağvına karar vermiş ve bu kararını Hakkı Behiç'e söylemiştir. Hakkı Behiç bunun mümkün olmadığını vaziyetin çok büyük ve sağlam olduğunu, sonuna kadar amaçlarından ayrılmayacaklarını iletmiştir (Atatürk, 1970, ss.468-471).

Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu Cemiyeti üzerindeki baskısı neticesinde Cemiyet geçici olarak faaliyetlerini durdurma kararı almış, Yunus

Nadi Bey ve Nazım Bey Mustafa Kemal Paşa'nın cepheden dönüşünde görüşmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra Halk Zümresini oluşturulmasına ve Hakkı Behiç'in Moskova'da temaslarda bulunmak üzere görevlendirilmesine karar verilmiştir. Bu görüşmelerden birinde Hakkı Behiç Bey'le tesadüfen Paşa'nın makamında karşılaşmışlardır. Anlaşılan o ki Mustafa Kemal, Hakkı Behiç'le de görüşmekte ve onu ikna etmeye çalışmaktadır (Tevetoğlu, 1967, s.158).

Yeşil Ordu Cemiyeti'nin bölünmesi ve parçalanması süreci başlamış, Hakkı Behiç Yeşil Ordu Cemiyeti'nden ayrılmıştır. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin lağv edilmesi 1920 yılının Eylül ayında olmuştur. Fakat Cemiyet yaklaşık dört ay daha faaliyetlerini sürdürmüştür. Yeşil Ordu Cemiyeti'nin parçalarından Hafi Komünist Fırkası, Halk İştirakiyun Fırkası Meclis'te varlığını devam ettirmiştir. Yeşil Ordu'nun bakiyelerinden biri de Resmi Türkiye Komünist Fırkasıdır. Hakkı Behiç bu fikir değişikliği sebeplerini arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda açıklamaya çalışmıştır. Yeşil Ordu'nun bir irtica teşkilatı haline geldiği dedikodularının çıktığını söylemiş ve bundan sonra kendisinin doğrudan komünistlik edeceğini ifade etmiştir. Hakkı Behiç'in bir nedeni de Sovyet modeli bir komünizme karşı olmasıdır. Başka milletlerin siyasi ve idari tarzını kopya etmek yanlısı olmadığını, amacının samimi olduğunu ve bundan sonra yazarak çalışmalarını sürdüreceğini belirtmiştir (Güneş, 1997, s.139; Erdem, 2019, s.116).

Resmi Türkiye Komünist Fırkası ve Hakkı Behiç'in Umumi Katipliği

Mustafa Kemal memleketteki komünist fraksiyonları kontrol altına almak, Ruslarla dostluğunu devam ettirmek ve yardım sağlamak için yine kendi kontrolünde Türkiye Komünist Fırkasını kurmuştur. Fırkanın idare heyetinde Fevzi (Çakmak) Bey, Ali Fuad (Cebesoy), Ali (Kılıç), İhsan (Eryavuz), Süreyya (Yiğit), Adnan (Adivar), Refet (Bele), Tevfik Rüştü (Aras) ve İsmet (İnönü) Beyler gibi isimler bulunuyordu (Tevetoğlu, 1967, s.303; Şengil, 1996, s.194). Mustafa Kemal, Hakkı Behiç'ten fırkanın kurulmasında yardımcı olmasını istemiştir. 18 Ekim 1920'de kurulan fırkada Hakkı Behiç Umumi Kâtip olarak yerini almıştır. Bu isimler özellikle seçilmişti. Mustafa Kemal'in tabiriyle "en makul, akli başında ve güzide arkadaşlar" tercih edilmiştir. Bakü Kurultayı ve Mustafa Suphi'nin Bakü merkezli kurduğu Türkiye Komünist Fırkası'nın da etkisi büyüktür (Vakkasoğlu, 1983, s.154). Mete Tunçay'a göre T.K.F.'nin kurulması, 1920 yılının askerî-stratejik durumuyla da ilgilidir. Bu tarihe kadar, Türk ordusu bir varlık gösterememişlerdi. Eskişehir ve Kütahya Muharebelerinin sonunda alınan yenilgiler sonucu cephelerin gerilemesi halinde Meclis Hükümeti bölge değiştirmek zorunda kalabilir ve Bolşevik gücünün iyice etkisi altına girebilirdi. Mustafa Kemal sosyalist bir Türk partisi olarak Sovyetlere karşı yönetimde bir miktar bağımsızlık sağlamasını hesaplayarak T.K.F.'ni kurdurmuş olması mümkündür (Tunçay, 2009, s. 314-315).

Hakkı Behiç Bey Partinin kurulduğunu Çerkez Ethem ve komutanlara "Sevgili Yoldaş" başlıklı mektupla bildirmiştir; "Parti resmen kurulmuş olup faaliyetini düzenlediğinden ve eskiden kurulmuş bulunan gizli Yeşil Ordu örgütü dahi partiye dönüştüğünden artık Bolşevizm, komünizm fikir ve ilkeleri üzerinde hiçbir dernek ya da kuruluş fotoğraflı kimliği ve yetki belgesi olmadan kim olursa olsun bir kişinin faaliyette bulunmasına da izin verilmeyecektir." (Şener, 1997, s.61-62).

Hakkı Behiç Bey 29 Kasım 1920'de Moskova'da bulunan Dr. Fuat Sabit'e yazdığı mektupta komünist fırkasının teşkili ile birlikte Mustafa Suphi gibi serserilerin faaliyetlerinin önüne geçileceğini, Bakü merkezli kurulan Türkiye Komünist Partisi'nin zararlarının ülkeden izale edileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Eskişehir'de çıkarılan Seyyare Yeni Dünya gazetesi Ankara'ya taşınmıştır. Gazetenin 80. Sayısından sonra Mesul Müdür ve Başmuharriri Hakkı Behiç olmuştur. Hakkı Behiç'in ismine gazetenin 137. Sayısından itibaren rastlanılmamaktadır (Cerrahoğlu, 1968, ss.261-268).

Türkiye Komünist Fırkasının kuruluşunu haber veren makale 13 Ekim 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlamıştır. Makale Mustafa Kemal Paşa tarafından Hakkı Behiç'e dikte ettirilmiştir (Vakkasoğlu, 1983, s156; Erdem, 2019, s.320). Fırkanın Beyannamesini de Hakkı Behiç kaleme almıştır. Türkiye'ye özgü bir sosyalizmi idealize eden beyanname Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin 17 Kasım 1920 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Gazetenin aynı sayısında Hakkı Behiç'in tebrik yazısı da yer almıştır. (Tunçay, 2009, s.296).

Hakkı Behiç Mustafa Kemal'in ısrarları sonucu bu görevi bir fedakârlık olarak kabul etmişti. Çünkü açık bir komünizm propagandası yapacaktı ve tüm husumeti üzerine çekecekti. Memlekette komünizmi vücuda getirmek olanaksızdı ama o bu olanaksız isteyen adam durumuna düşecekti (Cebesoy, 1953, s.512). Öte yandan Hakkı Behiç Rus Büyükelçiliğinin kontrolünde yönetilen bir takım sol grupların olduğunu düşünüyordu ve Yeşil Ordu'nun tatil edilmesin kabul etmeyen kişiler vardı. Çerkez Ethem'in etrafında ne yaptığını bilmeyen Bolşevik cereyanları faaliyetlerine devam ediyordu. Yönetim birliğini sağlamak ve kontrolsüz yayımları engellemek gerekiyordu (Tunçay, 2009, s.313).

Bu sırada İstanbul'dan Bilecik'e Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Ahmet İzzet Paşa ve heyeti gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in de Bilecik'e gelmesini istemiştir. Böylece İsmet Bey ile de görüşülecek ve konuşulacaktır. Çerkez Ethem hasta olduğunu söylese de Mustafa Kemal Paşa'nın isteğini yerine getirmiş ve görüşmeyi kabul etmiştir. Ankara'da oluşturulan heyette Hakkı Behiç Bey de bulunmaktadır. Heyeti götürecek tren 4 Aralık'ta Eskişehir istasyonuna gelmiştir. Burada mola verilmiştir. Çerkez Ethem hasta olduğunu söyleyerek Mustafa Kemal

Paşa'dan habersiz bir şekilde trenden inmiş ve Eskişehir'de bir evde istirahat çekilmiştir. Bu sırada evde Çerkez Ethem'i iki subay ziyaret etmiş ve şehirde bir hareketlilik olduğunu ve kendisine suikast hazırlığı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Hakkı Behiç de Ethem'i ziyaret etmiştir. Hakkı Behiç'in yanında Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Celal Bey, Hacı Şükrü Beyler bulunmaktaydı. Hakkı Behiç, Çerkez Ethem'e şehre uğradıklarını, bazı dostlarla görüştüğünü, halkta bir heyecan ve şehirde anlamlandıramadığı bir hareketlilik olduğunu söylemiştir. İyice kuşkulanan Ethem daha sonra trene dönmemiş ve Kütahya'ya gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine bazı mebuslar olmadan Bilecik'e gitmiştir. Burada Ahmet İzzet Paşa heyeti ile görüşmüştür. Bilecik görüşmelerinde Hakkı Behiç Bey bulunmamıştır (Atatürk, 1970, s.533; Ünal 1996, s.202)

Hakkı Behiç Bey Eskişehir'de Çerkez Ethem'i ziyarete gittiğinde (P) Teşkilatı tarafından takip edilmiştir. Diyarbakır Milletvekili Hacı Şükrü Bey Meclis'teki bir konuşmasında bu durumdan şikâyet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta "Hakikaten Hakkı Behiç Bey'in böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalade müteessir oldum ve ben bizzat Garp ordusu Kumandanlığına telgraf yazmak suretiyle bunu tahkik etmeyi bir vazife-i uhuvvet addettim. Gelen cevapta deniyor ki benim malumatım hilafında belki takip olunmuştur... Kendisine öyle vehim gelmiş olabilir" diyerek üzüntülerini dile getirmiştir (TBMM, Gizli Celse Zabıtları, C.1, 1985, s.258-259). İsmet Paşa daha sonra Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta Hakkı Behiç'in kendisini takip ettirdiği vehmine kapılarak hasta olduğunu ama hakikaten takip ettirmediğini ve kendisine tatmin etmek için samimi bir mektup yazdığını ifade etmiştir (Tunçay, 2009, s.639).

Resmi Komünist Fırkası kurulduğundan beri asıl maksadını gerçekleştirememiştir. Ülke içindeki gizli komünist faaliyetler durdurulamamıştır. Yeşil Ordu Cemiyeti sönmülmüş ama faaliyetlerine devam etmiştir. Hafi Komünist Fırkası ile birlikte beyannameler dağıtılmış propagandalar yapılmıştır. 29 Aralık'ta Mustafa Kemal Meclis'te gerçekleştirilen gizli oturumda yaptığı konuşmada bazı şahısların gizli teşebbüslerde bulunduğunu, Kuvayı Seyyare'ye adam kazandırılmaya çalışıldığını, Vecip Bey adında birinin Konya'da üzerinde mektupla yakalandığını ve bu mektubun sözde Resmi Komünist Fırkası adına yazıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda kendisine bir suikast hazırlığında olduğunu ve bu suikasta Hakkı Behiç Bey'in adının karışmış olduğunu ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Hakkı Behiç Bey hakkındaki bilginin muhtemelen yanlış olduğunu söylemiştir (Savran, 2023, s.227) Tüm bunların yanı sıra Resmi Türkiye Komünist Fırkasına Çerkez Ethem de dâhil edilmiştir. Olayların bu şekilde gelişmesi ve önünün alınamaması üzerine Mustafa Kemal Paşa Fırka'nın kapatılmasına karar vermiştir (Vakkasoğlu, 1983, s.160). Aralık ayında

Fırka'nın yayın organı Yeni Dünya gazetesi de kapatılmıştır; gerekçesi Çerkez Ethem'in bir beyannamesinin gazetede yayınlanmasıdır. Hakkı Behiç Bey bu ani karardan son derece müteessir olmuştur. Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın 2 Ocak 1921'de kapatılmasından sonra Hakkı Behiç Bey hayal kırıklığına uğramış ve aktif siyaseti bırakmaya karar vermiştir. Ruhsal sağlığının kötüye gittiğini ileri sürerek mebusluktan istifa etmiştir (Ünal, 1996, s.66).

Hakkı Behiç, Rauf Bey'e Fırkanın kapatılmasının ardından şöyle yazacaktır "komünist partisi kurma teklifi Mustafa Kemal Paşa'nın fikriydi büyük fedakârlıklarla kurduğumuz parti ve ben, Ethem isyanına katılmak dedikodusuyla cezalandırıldık, hatta aldatıldık." (Erdem, 2019, s.336). Hakkı Behiç'in 20 Kasım 1921 tarihli mektubu daha hüznüldür. Mektubunda Millî Mücadele'nin muhasebesini yapmış ve aldığı görevleri, yaşadıkları sıkıntıları anlatmıştır. Vekaletlik görevlerinde uğradığı haksızlık ve saldırıları dile getiren Hakkı Behiç ruhen ve bedenen mustarip olduğunu dile getirmiştir. Çerkez Ethem olayına da değinmiş, yapılan muamelenin muhakemenin kendisini siyaset hayatından iğrendirdiğini ve korkuttuğunu ifade etmiştir. Hakkı Behiç o günden beri Meclis'ten uzak durmuştur.

Resmi Komünist Fırkası'nın kapatılmasının ardından Yeşil Ordu faaliyetleri İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmış, Hakkı Behiç'in adı bu davalarda sıkça geçmiştir. Ancak Hakkı Behiç hiçbir mahkemeye çağrılmamış ve bu hususta hep sessiz kalmıştır. Mebusluktan istifasının ardından İstanbul Arnavutköy'e taşınmış ve bir süre orada ikamet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Muhittin Baha Pars başkanlığında kendisine bir heyet göndermiş; siyasete tekrar atılması ve Ankara'ya dönmesi ricasında bulunmuştur. Hakkı Behiç Bey Ankara'ya dönmüş fakat siyasete tekrar girmemiştir. Ankara'da Etlik'te münzevi yaşamına devam etmiştir. Atatürk'le Hakkı Behiç Bey dostane bir şekilde ayrılmışlar ve bir daha görüşmemişlerdir. Hakkı Behiç Bayıç 12 Kasım 1943'te mide kanserinden vefat etmiştir (Baskett&Baykan, 2015, ss.67-70).

Sonuç

Hakkı Behiç Bayıç'in entelektüel hayatı, aldığı eğitim, ülkenin çeşitli şehirlerindeki memurluk görevleri, vatan sevgisi ve düşünce dünyası göz önüne alındığında O'nun sözde deli veya anormal olması aslında hiçbir menfi anlam ifade etmemektedir. Çalışmamızda öncelikle Hakkı Behiç Bey'in doğumundan 1921 yılına kadar olan safahatını ele alarak bu noktayı anlatmaya çalıştık. Hakkı Behiç Bey'in sinirsel bir rahatsızlık geçirdiği ve Mutasarrıfın tedavi için izin vermediği ilk defa Vakıf Gazetesinde çıkmıştır. Gazete Millî Mücadele'ye destek veren bir gazetedir. Ancak haberin neşredildiği tarihte henüz Anadolu Hareketinin başladığı söylenemez. Kaldı ki Hakkı Behiç Bey tanınan bir İttihatçıdır ve İttihatçılar o tarihlerde hain damgası yemişlerdir. Bu haberin tevatür olması muhtemeldir. Cihan

Harbi'nin sona erdiği, muazzam toprakların ve insanın kaybedildiği, büyük zorlukların çekildiği bir dönemde hassasiyetleri yüksek olan insanların psikolojik sıkıntı çekmemesi de olanaksızdır. Hakkı Behiç Bey'in anksiyetik sorun yaşaması anlaşılabilir bir durumdur.

Hakkı Behiç Bey varlıklı bir ailede büyümüş ve iyi bir eğitim alarak ülkenin birçok şehirlerinde görev yapmıştır. Mütareke'den sonra İstanbul'a gelmiş ardından Bursa ve Eskişehir gibi şehirlerde bulunmuştur. Eskişehir'de bir süre göz altında kalmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu bu sıkıntılı zamanlarda üstelik ailesinden de uzak kalmıştır. Bu zamana dek çok sayıda eser vermiştir. Çeşitli kadın dergilerinde kadın hakları konusunda zamanının ötesinde derinlikli yazılar kaleme almıştır. Medeniyet ve ahlak konularını içeren kitabı okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

Hakkı Behiç Bey Millî Mücadele'ye katılmış ve Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmiştir. Bu süre zarfında Mustafa Kemal'in yakınında bulunmuş ve deyim yerindeyse O'na akıldanelik yapmıştır. Alınan kararlarda oldukça mantıklı ve akıselim fikirlerini ortaya koymuştur. Hakkı Behiç'in anormal olduğu lafzının kaynağı Halide Edip Adıvar'ın hatıratıdır. Kaldı ki Adıvar'ın söz konusu hatıratı bütünlüklü incelendiğinde kişiler ve şahsiyetler üzerinde sıklıkla alaycı ve üstenci bir tavır olduğu görülür. Rıza Nur ve diğer çağdaşları da bu dedikoduya kendi bakış açılarından katkıda bulunmaktadır. Birinci Meclis'te Maliye Vekilliği ve Dâhiliye Vekilliği görevlerini icra eden Hakkı Behiç Bey bazı valilerle ters düşmüş, şimşekleri üstüne çekmiştir. Sıra dışı fikirler ortaya koymuş, kâhır ekseriyetin taraf olduğu içki yasağı yasasına karşı gelmiştir. Resmi Türkiye Komünist Fırkasının Genel Sekreteri olarak Sovyet Rusya tipi komünizmi reddetmiştir. Bu karşı gelmeler ve birtakım kişilerle ters düşmeler hakkındaki muhalif düşünceleri güçlendirmiştir.

Hakkı Behiç Bey Geçici İcra Encümeni'ne seçilirken aldığı oy sayısını güvensizlik telakki etmiş ve istifa etmek istemiştir. Bu gibi tavırlar anlaşılmaz gelebilir. Şu çok açık anlaşılıyor ki Hakkı Behiç Bey hatıratlarda sıkça bahis konusu olmuş ve subjektif değerlendirmelere maruz kalmıştır. Elbette ki hakkında müspet fikirler derpiş eden mesai arkadaşları mevcuttur. Ancak günümüz sol tarih yazında Hakkı Behiç Bayıç dramatik bir şekilde ele alınmaktadır. Özellikle sol cenahta pek tanınmamakta veya ciddiye alınmamaktadır. Bunun nedeni Mustafa Kemal Paşa'nın icazetiyle kurulan Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın Genel Sekreteri olmasıdır. Hakkı Behiç Bey ne üzerine düşen komünist rolünü yerine getirmiş ne de Mustafa Kemal'e gizli düşmanlık besleyen hizip içinde yer almış biridir. Millî Mücadele döneminde Sovyet Rusya ve komünizm sempatisinin yaygın olduğu ortamda Hakkı Behiç de bu fikre inanmış bir kişidir. O'nun Yeşil Ordu mazisi de bulunmaktadır. Yeşil Ordu Cemiyeti'nde faal bir üyeyken Mustafa Kemal'in ısrarları ile memleket için daha iyi olacağına kanaat getirerek alenen ve resmi olarak komünizm propagandası yapmıştır.

Hakkı Behiç Bey'in kısa süren genel sekreterlik döneminde Çerkez Ethem ile olan ilişkisi, O'nu fırkaya dâhil etmesi, yurt dışındaki ittihatçılarla mektuplaşmaları fırkanın sonunu getirmiştir. Resmi Komünist Fırkası kapatıldıktan sonra kendisi de siyasete -aslında Mustafa Kemal'e- küsmüştür. Bu tavrı onun hem komünizm düşüncesini hem de çalışma ve mücadele gayretindeki samimiyetini gösterir. Zira Hakkı Behiç Bey kendisine ne görev verilirse verilsin bir "Otomat" gibi davranmamış; yaranmak kaygısı gütmemiş, Kemalizm veya Devletçilik görüntüsü altında sosyalist propagandası yapmamıştır.

İstiklal Mahkemesinin komünist yargılamalarında Hakkı Behiç'in adı sıklıkla geçmiştir. Mustafa Kemal'e suikast düzenleneceği şüphesiyle yapılan aramalarda isminin geçtiği belgeler bulunmuşsa da Mustafa Kemal, Hakkı Behiç'e arka çıkmış ve kollamıştır. Hakkı Behiç Bey hakkındaki iddiaların hiçbirine yanıt vermemiştir. Siyaseti bıraktığını açıklarken yine zihni yorgunluğunu ileri sürmüştür. İstanbul'a yerleşen Hakkı Behiç Bey Atatürk'ün ricası üzerine Ankara'ya dönmüş ancak siyasete bir daha yüz vermemiştir. Hakkı Behiç Bayıç ömrünün sonuna kadar Ankara'da münzevi bir hayat sürmüştür.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2007). Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları. İstanbul: Can Yayınları.
- Ağaoğlu, S. (1981). Kuvvayı Milliye Ruhu "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi". Ankara: Yapı Kredi Yayınları.,
- Akandere, O. (2008). İdama Mahkûm Edilen Bir Hükûmet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi(2), s. 185-241.
- Arıburnu, K. (1997). Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarıyla. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Arslan, Y. (2002). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti (23 Nisan 1920-30 Ekim 1923). Türkler, 16, s. 37-56.
- ATASE, 110-9-11, 21/0/134. (03/11/1919).
- ATASE, 110-9-1-11, 20/0/147-1, 20/08/11/1919. (tarih yok).
- ATASE, 110-9-1-11, 32/0/20. (14/01/1920).
- ATASE, 110-9-1-11, 7/0/101. (13.09.1335).
- Atatürk, M. K. (1970). Nutuk 1919-1920 (Cilt 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayar, C. (1997). Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Gidiş (Cilt 4). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Baykan, B. Ö. (2015). Geçmişini Unutturulan Adam Hakkı Behiç. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- BCA, 030.18.11/1.6.17. (25 Temmuz 1336.).
- BCA, 030.18.11/1.7.2. (27 Temmuz 1336).
- Hakkı Behiç. (1324, 2). Hukuk ve Vezaifi-i Nisvan. Mehasin(6), s. 406-410.
- Hakkı Behiç. (1324, 9 29). Mümtaziyet-i Nisvan ve Kadınlara Hürmet. Demet(6), s. 105-107.
- Hakkı Behiç. (1324, 9 15). Ne Haldeyiz ve Neye Muhtacız? Demet(5), s. 78-80.
- BOA, BEO, 4405/330357-1. (21/05/1334).
- BOA, Dâhiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK), 119/60/2. (18.07.1338).
- BOA, İ., DH., 1500/10. (20/08/1331).
- BOA, İ., DH., 1505/19. (23/02/1332).
- BOA, İ..DH.,1488/31. (10/08/1329).
- BOA., İ. DUİT., 42/63. (30.09.1335).
- BOA., İ. DUİT., 42/74. (27/01/1336).
- BOA., İ..DH., 1495/16. (29/09/1330).

- Cebesoy, A. F. (1953). Millî Mücadele Hatıraları. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Cerrahoğlu, A. (1968). Türkiye'de Sosyalizm (1848-1925). İstanbul: Alfabe Matbaası.
- Cilasun, E. (2008). Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü? İstanbul : İdil Matbaacılık.
- Çankaya, A. (1968). Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Cilt 3). Ankara: Mars Matbaası.
- Çulhaoğlu, M. (2002). Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu. Praksis(6), s. 9-23.
- Dündar, C. (1995). Gölgedekiler. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erdeha, K. (1993). Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Erdem, H. (2019). 1920 Yılı ve Sol Muhalefet. İstanbul: Sel Yayınları.
- Findley, C. (2018). Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Günaydın, A. N. (2019). Millî Mücadele'de Sivas 108 Gün 2 Eylül-18 Aralık 1919. Sivas: Alta Özyurt Matbaacılık.
- Güneş, İ. (1997). Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920-1923). Eskişehir : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İğdemir, U. (2020). Heyet-i Temsiliye Tutanakları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kansu, M. M. (2009). Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber (Cilt 2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karaca, T. N. (2025). Millî Mücadele Yükselirken İşgal Dönemi Politikaları ve 1919 Seçimleri. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karay, R. H. (2009). Bir Ömür Boyunca. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Kinross, L. (2007). Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu. İstanbul : Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kocahanoğlu, O. S. (2005). Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945). İstanbul: Temel Yayınları.
- Kutay, C. (1997). Çerkes Ethem Dosyası (Cilt 1). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehtap Tanar. (2011). Batı Avrupa'da Sosyal Darwinizm Tartışmaları ve Osmanlı Düşünce Dünyasına Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Merdanoğlu, H. (2006). Ulusal Kurtuluş Süreci ve Kuvayı Milliye. İstanbul: Ümit Yayıncılık.

Mülkiye Mecmuası. (2022). Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Mülkiye Mecmuası. (2023). Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Nur, R. (1967). Hayat ve Hatıratım (Cilt 3). İstanbul: Altındağ Yayınevi.

Odabaşı, A. (2012). Osmanlı'da Sosyalizm Türkçülük ve İttihatçılık -Rasim Haşmet Bey-. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Özarlan, O. (2008). Kemalizm Sovyetler Sosyalizm. İstanbul: Ceylan Yayınları.

Pehlivanlı, H. (1992). Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı, , Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Savran, S. (2023). Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele. İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayıncılık.

Şener, C. (1997). Çerkes Ethem Olayı. İstanbul : Ant Yayınları.

Şengil, M. K. (1996). Birinci Dönem TBMM'de Düşünce Akımları (1920). İstanbul: Cem Yayınevi.

Şimşir, B. (1988). Ankara Ankara Bir Başkent'in Doğuşu. Ankara: Bilgi Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Birinci Devre Dokuzuncu İçtima. (02/05/1336).

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Birinci Devre Dokuzuncu İçtima. (19/05/1336).

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 1. (17.05.1336).

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 2. (12.07.1336).

TBMM ZC, 1. Devre, 1. İçtima, Cilt: 3. (2.08.1336).

TBMM, Gizli Celse Zabıtları. (1985). 1. Ankara.

Tevetoğlu, F. (1967). Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960). Ankara : Ayyıldız Matbaası.

Toplumsal Tarih Dergisi. (2010). (202).

Tunçay, M. (2009). Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), C.1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Turgut, H. (2023). Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030-18-1-1/1-1-8. . (16/05/1336).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbîâlî Evrak Odası Belgeleri (BEO), (BOA.BEO), 3777/2832. (02/07/1328).

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Kalemî Şifre Nezareti (DH. ŞFR), 45/5. (23/10/1332).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti (DH). Mektubi Kalemî (MKT), (DH.MKT), 2896/75,. (24/07/1327).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dâhiliye (İ. DH), (BOA.İ. DH), 1476/65. (27/07/1327).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dosya Usulü İradeler, (İ. DUİT), 42/67. (11/09/1335).
- Ünal, M. (1996). Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Üstel, F. (2008). Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vakit Gazetesi. (13 Temmuz 1919).
- Vakit Gazetesi. (19 Temmuz 1919).
- Vakkasoğlu, V. (1983). Moskof Mücadelemiz. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Yalman, A. E. (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim. İstanbul: Rey Yayınları.
- Yön Gazetesi. (11.01.1967).

Yazar Katkıları/Author Contributions

Araştırmanın Tasarımı: Yazar-1 (%100)

Veri Toplanması: Yazar-1 (%100)

Araştırma - Veri Analizi – Doğrulama: Yazar-1 (%100)

Makalenin Yazımı: Yazar-1 (%100)

Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi: Yazar-1 (%100)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar [A3.1] tarafından çıkar çatışmasının olmadığı rapor edilmiştir.

Fonlama / Funding

Herhangi bir fon desteği alınmamıştır.

Not / Note

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval

Çalışma için etik kurul izni gerekmemiştir.

Yapay Zeka Beyanı/ Artificial Intelligence Statement

Hayır, yapay zekâ araçları kullanılmadı. Bununla birlikte, çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Extended Summary

Hakkı Behiç was born in 1882, in İstanbul. He was of Circassian descent on his Mother's side. When Fikriyar Hanım's father passed away, she and her mother were invited to the palace by Zeynep Hanım, daughter of Kavalalı Mehmet Ali Pasha, and her husband Yusuf Kâmil Pasha, and were taken under their protection. Sometime later, Fikriyar Hanım was married to Müderris Hacı Şükrü Efendi through the mediation of Zeynep Hanım. Şükrü Efendi was a scholar who taught the princes at the palace and the ladies of the harem during Ramadan. Fikriyar Hanım and Hacı Şükrü Efendi had three sons from this marriage. Their youngest son, Arif, died at a young age. Their middle son was Hafız Emin, and their eldest son was Tevfik. Zeynep Hanım was unable to have children during her marriage. She adopted six girls aged between five and seven from the Caucasus. She named the children Bezmidil, Cenap, Revan, Ruhat, Servet Vaye, and Zerrin. Fikriyar Hanım asked for two of Zeynep Hanım's daughters to marry her two sons. She married her eldest son Tevfik, who was an employee at the Vakıf Nezaret, to Ruhat, and her youngest son Hafız Emin to Servet Vaye. Hakkı Behiç is the first child of Hafız Emin and Servet Vaye. Hakkı Behiç has three siblings from his biological mother Servet Vaye: Ahmet Muhtar, Ali Şeref, and Kerime. After Servet Vaye Hanım died of tuberculosis, Hafız Emin Bey married Zeliha Hanım and had three children with her. Zeliha Hanım also died of tuberculosis in later years. Hakkı Behiç married Tevfika Hanım, the daughter of his aunt Bezmidil Hanım, in his first marriage. He later changed his wife's name to Behice. He had three children with Behice Hanım and named them Mümtaz, Feyyaz, and Niyaz. After the death of his wife Behice Hanım, Hakkı Behiç married Mediha Hanım, the daughter of Sadullah Bey, a relative of his grandfather Hacı Şükrü Efendi. They had one daughter, whom they named Binnaz. Hakkı Behiç completed his primary education at the Neighborhood School and his secondary education at the Numune-i Terakki School. In 1893, he started at the Mercan High School. Due to his young age, the school principal hesitated to enroll Hakkı Behiç, but he was strongly recommended by his teacher from the Neighborhood School. The high school principal asked Hakkı Behiç a few questions and was impressed by his answers, so he agreed to let him start school for a year without being officially enrolled. After proving himself to be a successful student, he enrolled at Mercan High School the following year. After high school, he graduated from the Mekteb-i Mülkiye-i Şahane in July 1905. Hakkı Behiç was proficient in French, Arabic, Persian, and Greek. His various articles were published in the journals including Mülkiye Mecmuası, Servet-i Fünun, Hıyaban, Demet, Mehasin, and Musavver Muhit. Malumat-ı Medeniyye ve Ahlakiye was used as a textbook in secondary schools of the period. From 1905 until the end of World War I,

he served as a civil servant in many parts of the country. After the Armistice of Mudros, he came to Istanbul, then moved to Bursa and Eskişehir, and from there he participated in the Sivas Congress and became a member of the Representative Committee. He was elected as the Denizli Deputy in the 1919 elections and participated in the Grand National Assembly, which opened in 1920, as the Denizli Deputy. He served on the Provisional Executive Committee and the Executive Council. He held the positions of Minister of the Interior and Minister of Finance. He was one of the founding members of the Green Army Society. He served as General Secretary of the Communist Party of Turkey, which was established with Atatürk's approval. During this period, his contemporaries and colleagues spread rumors that he was abnormal and insane. While in Eskişehir, it was reported in the newspapers that he wanted to receive psychological treatment but the governor did not allow it. Some famous people who knew him stated in their memoirs that he was crazy or that they had heard that he was. Hakkı Behiç withdrew from politics, citing mental distress, shortly after the Turkish Communist Party was shut down for a short time, and lived a secluded life until his death. Hakkı Behiç was a sensitive man, but the difficulties he faced during his lifetime, coupled with the political and social turmoil the country was experiencing, had a profound effect on his psychology. In addition, certain conflicts within the Parliament and the closure of his party caused him great disappointment. It is very clear that Hakkı Behiç was definitely not insane and did not die insane. His resentful, touchy, and unusual behavior led people to think he was insane.